

AZ ERZA-MORDVIN *PULO* ~ MOKSA-MORDVIN *PULA* JELENTÉSE ÉS EREDETE*

MÉSZÁROS EDIT

1. Az erza-mordvin *pulo* ~ moksa-mordvin *pula* morféma jelentését, funkcióját és eredetét tekintve a szakirodalomban többször hiányosan, ellentmondásosan és pontatlanul szerepel. Egyes források – funkcióját ugyanazokban a szavakban vizsgálva – a szóképzéssel, mások a szóösszetétellel kapcsolatban tárgyalják. Néhányan azok közül, akik a szóképzéssel összefüggésben említik, „félképzőnek” nevezik. Azok, akik összetett szavak utótagjának tartják, szófaját főnévként, illetve partikulaként határozzák meg.

Jelen tanulmány célja az erza-mordvin *pulo* ~ moksa-mordvin *pula* morféma jelentésének, funkciójának és eredetének részletes vizsgálata.

A dolgozatban szövegekből, szótárakból és egyéb forrásokból való gyűjtés eredményeként bőséges példaanyagot közlök a *pulo/pula* morfémát tartalmazó szavakból.

2. A mordvin nyelvészeti irodalomban általános a következő állítás: a mdE *pičepulo* ~ mdM *pičäpula* ‘erdeifenyő-erdő, (fn) fenyves’, mdE *kilejbulo* ~ mdM *kelupula* ‘nyírfaliget, (fn) nyíres’ típusú szavakban a mdE *pulo* ~ mdM *pula* (zöngés mássalhangzó után *bulo/bula*) ‘farok’, esetleg ‘copf’ jelentésű főnévi utótag vagy az ebből származó partikula, illetve képző (több forrásban: „félképző”) rejlik.

A legújabb mordvin nyelvtan (Cygankin 1980) a *pulo/pula* morfémát a gyűjtőnévképzők között tárgyalja. Megállapítja, hogy ez a ‘farok’ jelentésű önálló szóra megy vissza, és „fák, bokrok csoportját, valamint más tárgyak összességét” jelöli (Cygankin 1980: 150).

A korábbi tudományos mordvin nyelvtan (Koljadenkov – Zavodova szerk. 1962) a *pulo/pula* morfémát tartalmazó szavakat az összetett szavak között sorolja fel, és ennek a ‘farok, copf’ jelentését adja meg. A gyűjtőnévi jelentést ez a forrás is megemlíti (Koljadenkov – Zavodova szerk. 1962: 54). A szerzők lábjegyzetben állapítják meg, hogy a mordvin *či/ši*, *pulo/pula*, *pell/päl* szavak a velük alkotott összetett szavakban majdnem teljesen elveszítették önálló lexikaegység-voltukat, és már képzőnek tekinthetők (Koljadenkov – Zavodova szerk. 1962: 55).

Evsev"ev erza-mordvin nyelvtana a *puloval* alkotott szavakat szintén a szóösszetétellel foglalkozó fejezetben tárgyalja, de a *pulo* utótagot partikulának nevezi, és jelentését nem adja meg. A *pulo* funkciója e forrás szerint „a dolgok bőségére, többségére való utalás” (Evsev"ev 1963: 47).

Bubrih erza nyelvtani összefoglalójában a *pulot* olyan denominális főnévképzőnek tekinti, amely „nemrég önálló szó volt”, de ennek jelentését ő sem tünteti fel (Bubrih 1947: 44).

*Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

Az egyik mordvin lexikológiai kézikönyv a képzőkkel összefüggésben tárgyalja a *pulo/pula* morfémát, és hol képzőszerű szónak, hol pedig olyan képzőnek nevezi, amely genetikai kapcsolatot mutat a megfelelő önálló szóval. A szó jelentése itt 'farok' (Cygankin szerk. 1972: 65). A morféma gyűjtőnévi jelentésű, és olyan helyre utal, ahol az alapszóban megnevezett növény nő (Cygankin szerk. 1972: 66).

A másik mordvin lexikológiai kézikönyv viszont a szóösszetételek közé sorolja a *pulo/pula* morfémával alkotott szavakat (Cygankin szerk. 1983: 72), és a szó 'farok' jelentését kapcsolja ide. Majd a könyv egy későbbi fejezetében, a belső nyelvi okok hatására bekövetkezett jelentésváltozások tárgyalásakor a *pulo/pula* mint önálló szó grammatikalizációjáról olvashatunk, amelynek során a szó „fokozatosan elvesztette elsődleges jelentését, és gyűjtőnévképző-funkciót kezd betölteni”. Itt a szó jelentésésként a 'farok, copf' szerepel (Cygankin szerk. 1983: 148).

A mordvin nyelvű iskolai nyelvtanok ugyanezt a kettősséget tükrözik: egyes szerzők szerint összetett, mások szerint képzett szavak alkotására használjuk a *či/ši*, *pulo/pula* és *pel/päl'* morfémákat. Az előbbi nézetre példa Narvatkin és Nazarov, valamint Nazarov, Narvatkin és Ob"edkin tankönyve (Narvatkin–Nazarov 1969: 49, Narvatkin–Nazarov–Ob"edkin 1972: 66), az utóbbira pedig Nad'kin – Ganičeva tankönyve (Nad'kin–Ganičeva 1980: 36). Egy másik nyelvtankönyv szerint pedig a *či/ši*, *pulo/pula* és *pel/päl'* morfémák „félképzők”, és összetett szavak alkotására szolgálnak (Cygankin–Pristavkin 1977: 43). A mordvin nyelvű nyelvtankönyvek e morfémák jelentésére nem térnek ki.

A „félképző” terminus az orosz és a német nyelvű szakirodalomban fordul elő, többnyire a terminus magyarázata nélkül. Kivételt jelent például Serebrennikov mordvin történeti nyelvtana, amely definiálja is e fogalmat: „A mordvin nyelvekben van néhány olyan szóképzés, amely a szóösszetétel bázisán jött létre. E szavak második eleme a különféle szavakhoz való kapcsolódás eredményeként bizonyos mértékig elvesztette annak a szónak az elsődleges jelentését, amelyből származik, és sajátos képzővé vált. Ilyen félképző a mordvinban kevés van.” (Serebrennikov 1967: 70) A három fent említett morféma közül viszont csak a *pulo/pula* és a *pel/päl'* elemeket sorolja a „félképzők” közé, a *či/ši* elemet képzőnek tekinti (Serebrennikov 1967: 70–71).

A „félképző” terminus definiálása mellett – jelen tanulmány témájának szempontjából – Serebrennikov könyvének van egy másik újdonsága is: a *pulo/pula* „félképző” jelentését a szerző a 'liget, erdőcske' jelentésű önálló szóból eredezteti, a 'farok' jelentést meg sem említi (Serebrennikov 1967: 71).

A *pulo/pula* jelentését megadó számos könyv, tanulmány közül alig van olyan, amelyik a 'liget, erdőcske' jelentésű önálló szóból vezetné le a kötött morféma jelentését a mdE *pičepulo* ~ mdM *pičäpula* 'erdeifenyő-erdő, (fn) fenyves', mdE *kil'ejbulo* ~ mdM *kelupula* 'nyírfaliget, (fn) nyíres' típusú szavakban. E kevés kivételek közé tartozik Serebrennikovon kívül Feoktistov, aki a *pulo/pula*, a *pel/päl'* és a *či/ši* morfémákat egyaránt képzőnek tekinti (Feoktistov 1975: 302).

Serebrennikov és Feoktistov imént említett munkái megjelenése (1967 és 1975) után is tartja magát a 'farok' jelentésű szóból való származtatás. Így szerepelnek a *pulo/pula*-val alkotott szavak többek között Cygankin munkáiban, a fent említett nyelvtanokon, kézikönyveken és tankönyveken kívül más tanulmányaiban is: a Voprosy jazykoznanija c. tanulmánykötetben megjelent cikkében (Cygankin 1975: 13), a mordvin névszóképzésről szóló munkájában (Cygankin 1981: 18), valamint a mord-

vin nyelvjárások főnévi kategóriájáról szóló tanulmányában (Cygankin 1977: 31), az első kettőben a „félképző” minősítést használva.

A *Voprosy jazykoznanija* imént említett kötetéről írt ismertetésében Cygankin cikke kapcsán kitérek a ‘farok’ szóból való eredeztetés bírálatára. Eszerint mivel a *pulo* „általában valamilyen növényt, főleg fát jelentő alapszóból az illető növényes, fás helyet jelentő szót képez, nem lehet köze a ‘farok’, hanem csak a ‘liget’ jelentésű *pulo* önálló szóhoz” (Mészáros 1983: 61).

Érdekes viszont az, hogy maga Cygankin egyik korai, egy mordvin nyelvjárást bemutató írásában a ‘farok’ jelentés mellett másodikként a ‘liget’ jelentést is megadja (Cygankin 1961: 357), a későbbiekben viszont mindig csak a ‘farok’ jelentésű *pulo/pula* szóról ír. A morféma jelentése ‘farok, liget’-ként szerepel Bibin nyelvjárási leírásában is (Bibin 1964: 133).

A *pulo/pula* morfémat képzőként tárgyalja különböző mordvin nyelvjárási leírásokban Jakuškin, Davydov, Ob"edkin és Babuškina, akik ezt a ‘farok’ jelentésű önálló szóból eredeztetik (Jakuškin 1961: 235–236, Davydov 1963: 165–166, Ob"edkin 1963: 67, Babuškina 1966: 115–116).

A *pulo/pula* morféma összetett szó utótagja Keliņ szerint. Nála jelentésként a ‘(női) hajfonat, farok’ szerepel (Kelin 1967: 69, 71).

Babuškina a mordvin gyűjtőnévképzőket bemutató cikkében a *pulo/pula* morfémat olyan képzőnek tekinti, amely a ‘női hajfonat’ jelentésű önálló szóból származik (Babuškina 1972: 75).

Bočkaeva erza-mordvin szóképzéssel foglalkozó cikke röviden érinti azt a kérdést, hogy a mordvin *či/ši*, *pulo/pula* és *pel/päl* morféákat a szakirodalom hol képzőként, hol összetett szó utótagjaként, hol pedig félképzőként tárgyalja, és a képzőként való tárgyalási mód mellett foglal állást. A *pulo/pula* képző jelentését ő is a ‘copf, farok’ jelentésű lexémából vezeti le (Bočkaeva 1981: 168–169). (A *či* morfémaról bővebben: Mészáros 1997.)

A fentiekből kitűnik, hogy a mordvin szerzők nagy része a *pulo/pula* lexémának a ‘farok’, valamint esetleg az ezzel összefüggő ‘copf’ jelentését ismeri. Ha ez a morféma növényt, ezen belül többnyire fát jelentő fővevekhez járul, és az illető növényvel, fával benépesült helyet jelöli, akkor ennek alapján logikusnak nevezhető, hogy a *pulo/pula* utótag képző, mert a ‘farok, copf’ jelentés nincs benne a motivált szóban. Az azonban még meglepőbb, hogy az ilyen gyűjtőnévi jelentésű, motivált szavakat egyes kutatók összetett szavaknak tekintik (l. fent Koljadenkov–Zavodova szerk. 1962, Evsev"ev 1963, Cygankin 1983 és Keliņ 1967 idézett helyein), hiszen akkor az összetétel utótagjának valamelyest meg kellene őrizni eredeti, ‘farok’ jelentését. A fenti példák tehát ‘fenyőfarok’, ‘nyírfarok’ jelentésűek lennének?

A mdE *pulo* ~ mdM *pula* mint önálló szó jelentését a nemrég kiadott és máig legnagyobb erza és moksa szótár is mint többjelentésű szót írja le. Első jelentés a ‘farok’, második a ‘copf’, a további jelentések is ezekkel függnek össze (Serebrennikov – Buzakova – Mosin szerk. 1993: 526, Serebrennikov – Feoktistov – Poljakov szerk. 1998: 545). Az újabb kiadású erza-orosz és moksa-orosz kisszótárak is ugyanezeket a jelentéseket adják meg (Ščemerova 1993: 114, Ščankina 1993: 128). A régi mordvin-orosz kisszótárak közül a moksa-mordvinban megadott jelentés nem különbözik ezektől (Potapkin – Imjarekov 1949: 226), hasonlóan a moksa-mordvin – magyar szójegyzékben megadott jelentésekhez (Juhász 1961: 132–133).

A mordvin-orosz szótárak közül csak egy olyan van, amely a vizsgált kérdés szempontjából a többi szótártól jelentősen különbözik: a régi erza-orosz kisszótár. Ebben a *pulo* szó homonimaként szerepel. A *pulo* I. első jelentése ‘farok’, második jelentése ‘copf’ (mindkét jelentésre hoz példát). A *pulo* II. jelentése ‘liget, erdőcske’ (itt nincs példa). Ez a szótár még egy harmadik *pulo*-szócikket is megad, eszerint a *-pulo* gyűjtőnévi jelentésű, szóképző partikula, és itt a szótár *pičepulo*, *kuzbulo* típusú példákat közöl (Koljadenkov – Cyganov 1949: 179–180).

Az erza-finn szótár (Niemi – Mosin 1995: 135) is homonimaként adja meg a szó jelentését: *pulo* I. ‘farok; copf’, *pulo* II. ‘liget, erdőcske’ (példák nélkül). A moksa-finn szótárban viszont csak a ‘farok; copf’ jelentésű *pula* szerepel (Herrala – Feoktistov 1998: 151).

A Paasonen-szótár is csak a ‘farok, copf’ jelentésű *pulo/pula* szót tárgyalja, bár a példák egy része nem erre a jelentésre vonatkozik (Heikkilä 1994: 1833–1838).

3. A mdE *pičepulo* ~ mdM *pičäpula* ‘erdeifenyő-erdő, (fn) fenyves’, mdE *kilejbulo* ~ mdM *kelupula* ‘nyírfaliget, (fn) nyíres’ típusú szavakban található *pulo/pula* (zöngésülve *bulo/bula*) morfémban véleményem szerint a ‘liget, erdőcske’ jelentésű lexémát kell keresni, a ‘farok, copf’ jelentésű szónak ezekhez a szóalkotásokhoz nincs köze; azaz a mdE *pulo* ~ mdM *pula* esetében két azonos alakú (homonim) lexémáról van szó.

Továbbra is fennáll viszont az a kérdés, hogy ott, ahol ez a morféma nem önállóan fordul elő, minek kell tekintenünk: képzőnek, vagy pedig a összetett szó utótagjának. Ennek eldöntéséhez célszerű azt megvizsgálni, hogy a *pulo/pula* milyen környezetben és jelentéssel fordul elő.

4. A szakirodalomban található és fentebb vázolt zűrzavart nyilván az is elősegítette, hogy a *pulo/pula* mint ‘liget, erdőcske’ önállóan igen ritkán fordul elő, hanem többnyire csak főnevekhez kapcsolódik.

A szó ‘farok; (haj)fonat, copf, varkocs’ jelentésben viszont önállóan is gyakran előfordul. ‘Farok’ jelentésben szövegekben elsősorban különféle állatok, ördög stb. nevéből képzett melléknevekkel (vagy állatot, ördögöt stb. jelentő genitivusragos főnevekkel) alkot szó szerkezetet (pl. mdE *ajgoron pulo* ‘a csödör farka’, *alašan pulo* ‘lófarok, a ló farka’, *lišmeň pulo* ‘lófarok, a ló farka’, *psakaň pulo* ‘macskafarok, a macska farka’, *rivežen pulo* ‘rókafarok, a róka farka’, *sarazon pulo* ‘a tyúk farka’, *skaloň pulo* ‘tehénfarok, a tehén farka’, *tuvoň pulo* ‘disznófarok, a disznó farka’, *šajtanon pulo* ‘ördögfarkok, az ördög farka’), vagy állatokkal, ördöggel stb. összefüggésben önállóan említetik (pl. mdE Katka *pulonzo* keped’iže di gujks menči ejsenze. (UPTMN 3/2: 208) ‘A macska a farkát felemelte, és úgy hajlította be, mintha kígyó lenne.’ Kolmoče křisaš kujš jaga-babaň meš’enze langs di jovkstiže *pulonzo* sudo vařazonzo. (UPTMN 3/2: 209) ‘A harmadik patkány felmászott a boszorkány mellére, és bedugta farkát annak orrlyukába.’ Utkáš mořaso, *pulozo* beřok langso – kečeš. (PMV: 65) ‘A kacska a tengerben, farka a parton – meritőkanál.’)

A mdE *pulo* ~ mdM *pula* ‘(haj)fonat, copf, varkocs’ jelentésben leggyakrabban önállóan fordul elő. Erre néhány példa: mdE Šřiz-nardiž, přanzo peziž, kodšř řenze *pulo*. (UPTMN 3/2: 302) ‘(A lányt) megfürdették, haját megmosták és befönték (szó szerint: fejét megmosták és *copfot* fontak neki).’ Kijava jutit’ kařto avat, ve seřce, ve ruňkso, ve piľgeň čalgavso, ve šelmeň varčtavso, ve čeřce, ve *pulo*so, ve ručaso, ve pačaso, ve kařce, ve prakstaso, ve piľgeň čalgavso. (MW 3: 141) ‘Az úton megy két

egyforma termetű, egyforma alakú, egyforma léptű, egyforma tekintetű asszony egyforma hajjal, egyforma *copffal*, egyforma ruhában, egyforma kendőben, egyforma bocskorban, egyforma kapcában, egyforma léptekkel.'

A 'farok; (haj)fonat, copf, varkocs' jelentésű *pulo/pula* szó összetett szavak utótagjaként is szerepel, de nem azokban a lexémákban, amelyeket a szakirodalomban említene. A 'farok' jelentésű *pulo/pula* szó (zöngés mássalhangzóra végződő előtaghoz járulva *bulo/bula*) található – véleményem szerint és anyaggyűjtésem alapján – a következő összetett szavakban:

mdE *botpulo* 'ebihal (tkp. botfarok)' (mdE *bot* 'halászáskor a víz felkavarásához használatos bot'),

mdE *karbulo* 'a bocskor hátulja' ~ mdM *karbula* 'bocskorszój (tkp. bocskorfarak)' (mdE, mdM *kar* '(háncs)bocskor'),

mdE *katkañ pulo* ~ mdM *katəñ pula* 'hélazab, vadzab (tkp. macskafarok)' (mdE *katkañ* ~ mdM *katəñ* macska-'),

mdE *Kečepulo* ~ mdM *Kečəñä pula* 'Göncölszekér, Nagy Medve (tkp. merítőkanál-farok)' (mdE *keče* ~ mdM *keče, kečəñä* 'merítőkanál, merítőedény, merőkanál, merőedény'),

mdE *ožo pulo* 'sárgarigó, aranymálinkó (tkp. sárgafarok)' (mdE *ožo* 'sárga'),

mdE *urbulo* 'mezei zsurló (tkp. mókusfarok)' (mdE *ur* 'mókus'),

mdE *uroñbulo* ~ mdM *urəñ pula* 'mezei zsurló (tkp. mókusfarok)' (mdE *uroñ* ~ mdM *urəñ* 'mókus-').

A '(haj)fonat, copf, varkocs' jelentésű utótagra még kevesebb példát találtam:

mdE *čerbulo* ~ mdM *šajərbula* 'hajfonat, copf, varkocs' (mdE *čer* ~ mdM *šajər* 'haj, hajszal'),

mdE *muškopulo* ~ mdM *muškapula* 'kenderkőcfonat (tkp. kenderfonat, kendercopf)' (mdE *muško* ~ mdM *muška* 'kender'),

mdE *suřepulo* ~ mdM *suřəpula* 'rojt (tkp. fonálfonat, fonálcopf)' (mdE *suře* ~ mdM *suřə* 'fonál, cérna').

Ahogy már fentebb utaltam rá, van egy másik *pulo/pula* szó is, amely az imént tárgyalt 'farok; (haj)fonat, copf, varkocs' jelentésű *pulo/pula* szóval azonos alakú. Ennek jelentése kutatásaim szerint 'fás hely, liget, erdőcske; vmilyen növényvel benőtt / állattal benépesült hely' (Mészáros – Širmankina 1999: 246–247). Ez a szó igen ritkán fordul elő önállóan, mindössze egy példát találtam rá az egyik erza nyelvjárásból: *čii pulo* 'sűrű liget/erdőcske' (Heikkilä szerk. 1994: 1834).

Kötött morfémaként viszont igen gyakran szerepel. Ilyen funkcióban sokszor megmarad a 'liget, erdőcske, fás hely' jelentés, ezért nincs oka annak, hogy a *pulo/pula* (zöngésülve *bulo/bula*) morfémat képzőnek tekintsük például a következő szavakban:

mdE *čii'erks pulo* 'sűrű erdő, az erdő sűrűje, (fn) bozótos' (mdE *čii'erks* 'bozót, az erdő sűrűje'),

mdE *kalbulo* ~ mdM *kalbula* 'fűzfaliget, (fn) füzes' (mdE, mdM *kal* 'fűz(fa)'),

- mdE *kařčpulo* 'sűrű erdő, az erdő sűrűje, (fn) bozótos; torlasz (ledöntött fából), rözserakás' (mdE *kařč* 'bozót, az erdő sűrűje; ledöntött fa'),
- mdE *kil'ejbulo* ~ mdM *kelupula* 'nyírfaliget, (fn) nyíres' (mdE *kil'ej* ~ mdM *kelu* 'nyír(fa)'),
- mdE *kuzbulo* ~ mdM *kuzbula* 'lucfenyőerdő, fenyves' (mdE, mdM *kuz* 'lucfenyő, fenyő(fa)'),
- mdE *lepepulo* ~ mdM *lepäpula* 'égerfaerdő' (mdE *lepe* ~ mdM *lepä* 'éger(fa)'),
- mdE *pekšepulo* ~ mdM *päšäpula* 'hársfaliget, hársfaerdő' (mdE *pekše* ~ mdM *päšä* 'hárs(fa)'),
- mdE *peštepulo* ~ mdM *päštäpula* 'mogyoróliget' (mdE *pešte* ~ mdM *päštä* 'mogyoró'),
- mdE *pičepulo* ~ mdM *pičäpula* 'erdeifenyő-erdő, fenyves' (mdE *piče* ~ mdM *pičä* 'erdeifenyő, fenyő(fa)'),
- mdE *pojbulu* 'nyárfaliget, nyárfaerdő, (fn) nyárfás' (mdE *poj* 'nyárfa, rezgőnyár'),
- mdE *tumopulo* 'tölgyliget, tölgyerdő, (fn) tölgyes (hely)' (mdE *tumo* 'tölgy(fa)'),
- mdE *ukštorbulu* 'juharliget, juharerdő' (mdE *ukštor* 'juhar(fa), jávorfa'),
- mdE *virbulu* ~ mdM *virbula* 'liget, erdőcske' (mdE, mdM *vir* 'erdő').

Megjegyzendő, hogy *pula* utótagú összetett szó kevesebb van a moksa-mordvinban, mint *pulo* utótagú az erzében. Ennek az az oka, hogy a moksa *pula* utótag helyett sokszor a *nal* morfémával alkotják a hasonló jelentésű szavakat:

- mdM *kaRčənal* 'sűrű erdő, az erdő sűrűje, (fn) bozótos; torlasz (ledöntött fából), rözserakás' (mdM *kaRča* 'bozót, az erdő sűrűje; ledöntött fa'),
- mdM *pojunal* 'nyárfaliget, nyárfaerdő, (fn) nyárfás' (mdM *poju* 'nyárfa, rezgőnyár'),
- mdM *tumonäl* 'tölgyliget, tölgyerdő, (fn) tölgyes (hely)' (mdM *tuma* 'tölgy(fa)').

Ugyanakkor az is előfordul, hogy a moksában mind a *pula*, mind a *nal* hozzájárulhat ugyanahhoz a szótőhöz, megegyező jelentésű szót alkotva:

- mdM *kaľbula*, *kaľnal* 'fűzfaliget, (fn) fűzes' (mdM *kaľ* 'fűz(fa)'),
- mdM *kelupula*, *kelunal* 'nyírfaliget, (fn) nyíres' (mdM *kelu* 'nyír(fa)'),
- mdM *kuzbula*, *kuznal* 'lucfenyőerdő, fenyves' (mdM *kuz* 'lucfenyő, fenyő(fa)'),
- mdM *pičäpula*, *pičənal* 'erdeifenyő-erdő, fenyves' (mdM *pičä* 'erdeifenyő, fenyő(fa)').

(Jelen tanulmánynak nem célja a mdM *nal* morféma vizsgálata.)

A *pulo/pula* nemcsak fát, bokrot, erdőt jelentő szóhoz járulhat, hanem egyéb növényt jelentő szóhoz is. Ilyenkor a 'fás hely' jelentés analógiájára 'az illető növényes / növénnel benőtt hely' jelentésű lesz a motivált szó. Az ilyen szavakban a *pulo/pula* (*bulo/bula*) morféma az előző csoport szavaival összehasonlítva már jobban tekinthető

képzőnek is, nemcsak összetételi utótagnak. (De akár képzőnek, akár az összetett szó utótagjának tartjuk, ezt csakis a *pulo/pula* ‘fás hely, liget, erdőcske’ jelentésű önálló szóból eredeztethetjük.) Mivel a *pulo/pula* (*bulo/bula*) ezekben a szavakban sem vesztette el teljesen eredeti jelentését, én inkább összetett szavaknak tekintem a következő példákat is (ezekben a *pulo/pula* ‘-s/-os/-es/ös hely’ jelentésű szónak fogható fel):

- mdE *čejbulo* ~ mdM *šajbula* ‘sással benőtt hely; mocsár, láp, ingovány’ (mdE *čej* ~ mdM *šaj* ‘sás’) /vö. még mdM *šajnal* ‘sással benőtt hely; mocsár, láp, ingovány’ (mdM *šaj* ‘sás’)/,
- mdE *inžejbulo* ‘málnás (hely), málnáskert’ (mdE *inžej* ‘málna’), /de vö. mdM *inžinal* ‘málnás (hely), málnáskert’ (mdM *inžei* ‘málna’)/,
- mdE *kirmalavbulo* ‘bogáncsos hely’ (mdE *kirmalav* ‘bojtorján’),
- mdE *kstijbulo* ~ mdM *kstipula* ‘epres/szamócás hely’ (mdE *kstij* ~ mdM *ksti* ‘eper, szamóca’) /vö. még mdM *kstinal* ‘epres/szamócás hely’ (mdM *ksti* ‘eper, szamóca’)/,
- mdE *nař'emkspulo* ~ mdM *nāřkamazbula* ‘ürömmel benőtt hely’ (mdE *nař'emks* ~ mdM *nāřkamaz* ‘üröm’),
- mdE *nud'ejbulo* ‘(fn) nádas’ (mdE *nud'ej* ‘nád’) /de vö. mdM *nud'inal* ‘(fn), nádas’ (mdM *nud'i* ‘nád’)/,
- mdE *saň'dejbulo* ‘gyékényes (hely)’ (mdE *saň'dej* ‘gyékény’),
- mdE *šil'dejbulo* ‘zsombékos (hely), zsombékos/mocsaras hely’ (mdE *šil'dej* ‘zsombék; mocsár, láp’), /de vö. mdM *šil'dinal* ‘zsombékos (hely), zsombékos/mocsaras hely’ (mdM *šil'di* ‘zsombék; mocsár, láp’)/,
- mdE *tikšepulo* ~ mdM *tiš'apula* ‘füves hely, tisztás’ (mdE *tikše* ~ mdM *tiš'a* ‘fű, széna’).

A *pulo/pula* ‘-s/-os/-es/ös hely’ jelentése megmarad azokban a szavakban is, amelyekben az előtag már nem növényt jelöl:

- mdE *latkopulo* ‘szakadékos hely’ (mdE *latko* ‘szakadék, árok, gödör, kátyú’),
- mdE *lejbulu* ‘szakadékos hely’ (mdE *lej* ‘folyó; (nyj.) szakadék’).

Olyan példa is található, amelyben az előtag valamilyen állatot jelent. A *pulo/pula* ekkor is ‘-s/-os/-es/ös hely’ jelentésű:

- mdE *joznepulo* ‘kígyós hely, kígyófészek’ (mdE *jozne* ‘kígyó’).

A fentiek alapján tehát a md *pulo/pula* II. szó jelentése ‘fás hely, liget, erdőcske; vmilyen növényt benőtt / állattal benépesült hely’. A szó önállóan is előfordul, bár többnyire összetett szavak utótagjaként. Szófaja főnév, véleményem szerint nem tekinthető partikulának (szemben Evsev"ev 1963 és Koljadenkov–Cyganov 1949 fentebb idézett helyein írtakkal).

5. A mordvin *pulo/pula* szó eredetével kapcsolatban a szakirodalomban csak a ‘fark, *copf*’ jelentésű szó etimológiáját találjuk meg.

Paasonen a mdE *pulo* ~ mdM *pula* ‘fark; *copf*’ szót kérdőjelesen rokonítja a finn *polo, pola* szóval (Paasonen 1953: 116). Ugyanezt találjuk a finn etimológiai szótár *pola* szócikkében is, amelyben a *pola, polo* jelentése ‘(pl. horgászaskor a csapdán

lévő úszón, a rénszarvas vezetősíjának végén található) pálcika' (Toivonen – Itkonen – Joki 1962: 594).

Collinder finnugor etimológiai szótára osztják szóval rokonítja a 'farok; copf' jelentésű md *pulo* szót. Az osztják szó jelentése 'állat rövid farka' (Collinder 1955: 109, Collinder 1977: 123). Collinder összehasonlító nyelvtana a mordvin *pulo* 'farok' rekonstruált alapalakját a fgr **pola*-ra vezeti vissza (Collinder 1960: 413).

Keresztes László a szó finn-permi rekonstruált alakját adja meg: **pola* 'hátsó testrész' (Keresztes 1986: 123). Ugyanígy rekonstruálja a szót az új erza-mordvin etimológiai szótár is, csak a **pola* alapalakot finnugornak tünteti fel, valamint itt a 'liget' jelentést is megadja (Cygankin – Mosin 1998: 153). A korábbi erza-mordvin (Cygankin – Mosin 1977), valamint a moksa etimológiai szótár (Kelin – Mosin – Cygankin 1981) nem tárgyalja a szót.

Az uráli etimológiai szótárban szintén csak a 'farok; copf' jelentésű mdE *pulo* ~ mdM *pula* szó etimológiáját találjuk meg. A rekonstruált alapalak itt is fgr **pola* 'farok' (Rédei 1987: 393–395).

A magyar szóképzlet finnugor elemei c. etimológiai szótárban (Lakó főszerk. 1967, 1971, 1978), valamint a zürjén etimológiai szótárban (Lytkin – Guljaev 1970) a mordvin *pulo/pula* nincs benne.

A 'fás hely, liget, erdőcske; vmilyen növénnel benőtt / állattal benépesült hely' jelentésű *pulo/pula* szó véleményem szerint szintén ősi eredetű, de nem ugyanarra a szóra megy vissza, mint a 'farok, (haj)fonat, copf, varkocs' jelentésű *pulo/pula* (szemben Cygankin – Mosin 1998 idézett helyén írtakkal).

A *pulo/pula* 'fás hely, liget, erdőcske; vmilyen növénnel benőtt / állattal benépesült hely' szóban található *pu* elem jelentése 'fa' a *-lo/-la* elem pedig helynévképző. Ennek megfelelően a szót tárgyalni kellene például az uráli etimológiai szótár uráli **puwe* alakban rekonstruált szavánál, többek között a finn *puu*, az észti *puu*, a cseremiszi *pu*, a votják *pu*, a zürjén *pu* 'fa' és a magyar *fa* szavakkal együtt (Rédei 1987: 410–411), az egyes finnugor nyelvek etimológiai szótáraiban pedig a 'fa' szóval kapcsolatosan. Az etimológiai szótárak 'fa' szavával foglalkozó szócikkeiből viszont az derül ki, hogy a szó minden uráli nyelvben megtalálható, csak a mordvinban nincs meg.

A mdE *-lo/-le* ~ mdM *-l, -la/-lā* elhomályosult képző véleményem szerint az uráli **l* denominális névszóképzőből (Collinder 1960: 259–260, 291, Lehtisalo 1936: 145–152) származik. Ugyanez a képző található meg például a mdE *vasolo* 'messze, távol', mdE *ikele* ~ mdM *ingälä* 'elől, előtt' szavakban, amelyekben szintén helyjelölő funkciója van.

Az etimológiai vizsgálat is megerősíti tehát azt az állítást, hogy a mordvin *pulo/pula* esetében két azonos alakú szóról van szó. Az egyik tőszó, és a finnugor **pola* 'farok' szóra megy vissza, a másik pedig uráli eredetű helynévképzővel ellátott szó, amelynek töve az uráli **puwe* 'fa' szóból származik.

Rövidítések

fgr = finnugor
 fn = főnév
 l. = lásd
 md = mordvin
 mdE = erza-mordvin
 mdM = moksa-mordvin

nyj. = nyelvjárási
 pl. = például
 szerk. = szerkesztő(k), szerkesztette
 vmilyen = valamilyen
 vö. = vesd össze

IRODALOM

- Babuškina, R. V. 1966: Temjaševskij dialekt mokša-mordovskogo jazyka, in *Očerki mordovskih dialektov* 4, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 16–225.
- Babuškina, R. V. 1972: Vyraženie kategorii sobirateľnosti v mordovskih jazykah, *Voprosy mordovskogo jazykoznanija*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 74–79.
- Bibin, M. T. 1964: Govory naskaftymskoj mordvy, *Učenyje zapiski* 43, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 19–159.
- Bočkaeva, A. I. 1981: O suffiksāl'nom slovoobrazovanii v ěrzja-mordovskom jazyke, *Voprosy finno-ugorskoj filologii* 4, Leningrad, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 159–173.
- Bubrih, D. V. 1947: *Ėrzja-mordovskaja grammatika-minimum*, Saransk.
- Collinder, Björn 1955, 1977: *Fenno-Ugric vocabulary: an etymological dictionary of the Uralic languages*, Stockholm, Almqvist and Wiksell.
- Collinder, Björn 1960: *Comparative grammar of the Uralic languages*, Stockholm, Almqvist and Wiksell.
- Cygankin, D. V. 1961: Šugorovskij dialekt ěrzja-mordovskogo jazyka, in *Očerki mordovskih dialektov* 1, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 294–395.
- Cygankin, D. V. szerk. 1972: *Leksikologija sovremennyh mordovskih jazykov*, Saransk, Mordovskij gosudarstvennyj pedagogičeskij insitut.
- Cygankin, D. V. 1975: Istoričeskije izmenenija v morfemnoj strukture mordovskogo slova, *Voprosy jazykoznanija* 2/1, Saransk, Mordovskij gosudarstvennyj universitet, 3–23.
- Cygankin, D. V. 1976: Suffiksāl'noe slovoobrazovanie imen suščestvitel'nyh v dialektah ěrzjanskogo jazyka, *Fenno-ugristica* 3, 86–106.
- Cygankin, D. V. 1977: *Grammatičeskije kategorii imeni suščestvitel'nogo v dialektah ěrzja-mordovskogo jazyka*, Saransk, Mordovskij gosudarstvennyj universitet.
- Cygankin, D. V. szerk. 1980: *Grammatika mordovskih jazykov: Fonetika, grafika, orfografija, morfológija*, Saransk, Mordovskij gosudarstvennyj universitet.
- Cygankin, D. V. 1981: *Slovoobrazovanie v mordovskih jazykah*, Saransk, Mordovskij gosudarstvennyj universitet.
- Cygankin, D. V. szerk. 1983: *Leksikologija sovremennyh mordovskih jazykov*, Saransk, Mordovskij gosudarstvennyj universitet.

- Cygankin, D. V. – Mosin, M. V. 1977: *Ėrzan' kelen' nur'kine etimologičeskoj slovar'*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Cygankin, D. V. – Mosin, M. V. 1998: *Ėtimologijan' valks*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Cygankin, D. V. – Pristavkin, N. K. 1977: *Ėrzan' kel': Grammatika dy stilistika*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Davydov, N. M. 1963: Bol'se-ignatovskij dialekt ėrza-mordovskogo jazyka, in *Očerki mordovskih dialektov 2*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 118–233.
- Devaev, S. Z. 1963: Sredne-vadskij dialekt mokša-mordovskogo jazyka, in *Očerki mordovskih dialektov 2*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 261–432.
- Evsev"ev, M. E. 1963: *Osnovy mordovskoj grammatiki*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo.
- Feoktistov, A. P. 1975: Mordovskie jazyki, in *Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija 2*, Moskva, „Nauka”, 248–345.
- Heikkilä, Kaino szerk. 1994: *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch 3. (N–R)*, Helsinki, Suomalais-ugrilainen seura.
- Herrala, Eeva – Feoktistov, Aleksandr 1998: *Mokšalais-suomalainen sanakirja*, Turku.
- Jakuškin, A. V. 1961: Drakinskij dialekt ėrza-mordovskogo jazyka, in *Očerki mordovskih dialektov 1*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 197–293.
- Juhász Jenő 1961: *Moksa-mordvin szójegyzék*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kelin, M. A. 1967: Složnye suščestvitel'nye podčinitel'nogo tipa v mordovskih jazykah, *Voprosy mordovskogo jazykoznanija*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 39–72.
- Kelin, M. A. – Mosin, M. V. – Cygankin, D. V. 1981: *Mokšen' kjalen' njur'hkjanja etimologičeskaj slovar'*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo.
- Keresztes, László 1986: *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus 2: Etymologisches Belegmaterial = Studia Uralo-Altaica 26*, Szeged.
- Koljadenkov, M. N. – Cyganov, N. F. 1949: *Ėrjansko-russkij slovar'*, Moskva, Gosudarstvennyj izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovorej.
- Koljadenkov, M. N. – Zavodova, R. A. szerk. 1962: *Grammatika mordovskih (mokšanskogo i ėrjanskogo) jazykov 1: Fonetika i morfológija*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo.
- Lakó György főszerk. 1967, 1971, 1978: *A magyar szókészlet finnugor elemei: Etimológiai szótár 1–3*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Lehtisalo, T. 1936: Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 72*, Helsinki, Suomalais-ugrilainen seura.
- Lytkin, V. I. – Guljaev, E. S. 1970: *Kratkij etimologičeskij slovar' komi jazyka*, Moskva, Izdatel'stvo „Nauka”.
- Mészáros Edit 1983: Voprosy jazykoznanija. Vypusk II, časť I. Sbornik naučnyh statej. Saransk 1975. 110 lap, *Néprajz és Nyelvtudomány 27*, 60–64.
- Mészáros Edit 1997: Az erza-mordvin -či képzős absztrakt főnevek, *Néprajz és Nyelvtudomány 37*, 229–242.
- Mészáros Edit – Raisa Širmankina 1999: *Erza-mordvin – magyar szótár = Studia Uralo-Altaica Supplementum 8*, Szeged.
- MV 3 = Paasonen, Heikki – Ravila, Paavo 1941: *Mordwinische Volksdichtung 3 = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 84*, Helsinki.

- Nad'kin, D. T. – Ganičeva, M. E. 1980: *Ėrzjan' kelen' grammatika 5–6 klasstnemen'*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Narvatkin, N. S. – Nazarov, M. A. 1969: *Ėrzjan' kelen' grammatika – Vasence pel'ks: Fonetika dy morfologija*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Nazarov, N. A. – Narvatkin, N. S. – Ob"edkin, V. D. 1972: *Ėrzjan' kelen' grammatika – Vasence pel'ks: Leksika, fonetika dy morfologija*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Niemi, Jaana – Mosin, Mihail 1995: *Ersäläis-suomalainen sanakirja*, Turku.
- Ob"edkin, V. D. 1963: Govor sela Davydovo byvšego Kočkurovskogo rajona Mordovskoj ASSR, in *Očerki mordovskih dialektov 2*, Saransk, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo, 37–98.
- Paasonen, Heikki 1953: *Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss*, Helsinki, Suomalais-ugrilainen seura.
- PMV = Paasonen, Heikki 1894: *Proben der mordwinischen Volkslitteratur = Journal de la Société Finno-Ougrienne 12*, Helsinki.
- Potapkin, S. G. – Imjarekov, A. K. 1949: *Mokšansko-russkij slovar'*, Moskva, Gosudarstvennyj izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovorej.
- Rédei, Károly 1987: *Uralisches etymologisches Wörterbuch I/4*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Serebrennikov, B. A. 1967: *Istoričeskaja morfologija mordovskih jazykov*, Moskva, „Nauka”.
- Serebrennikov, B. A. – Buzakova, R. N. – Mosin, M. V. szerk. 1993: *Ėrzjan'-ruzon' valks / Ėrzjansko-russkij slovar'*, Moskva, „Russkij Jazyk”, „Digora”.
- Serebrennikov, B. A. – Feoktistov, A. P. – Poljakov, O. E. szerk. 1998: *Mokšen'-ruzon' valks / Mokšansko-russkij slovar'*, Moskva, „Russkij Jazyk”, „Digora”.
- Ščankina, V. I. 1993: *Mokšen'-ruzon' valks / Russko-mokšanskij slovar'*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Ščemerova, V. S. 1993: *Ėrzjan'-ruzon' valks. Russko-ėrzjanskij slovar'*, Saransk, Mordovskoj knižnoj izdatel'stvas'.
- Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. 1962: *Suomen kielen etymologinen sanakirja 3.*, Helsinki.
- UPTMN 3/2 = *Ustno-poėtičeskoe tvorčestvo mordovskogo naroda 3/2 Ėrzjanskije skazki*, Saransk 1967, Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo.

BEDEUTUNG UND HERKUNFT VON MDE *PULO*, MDM *PULA*

EDIT MÉSZÁROS

Bedeutung, Funktion und Herkunft von mdE *pulo*, mdM *pula* werden in der Fachliteratur öfter mangelhaft, widersprüchlich und ungenau behandelt.

Allgemein verbreitet ist in der mordwinischen linguistischen Fachliteratur folgende Behauptung: in den Wörtern des Typs mdE *pičepulo* ~ mdM *pičäpula* 'Föhrenwald, Nadelwald', mdE *kilejbulo* ~ mdM *kelupula* 'Birkenhain, Birkenwald' steckt als zweite substantivische Konstituente mdE *pulo* ~ mdE *pula* (nach stimmhaften Konsonanten *bulo/bula* 'Schwanz', vielleicht auch 'Zopf' oder aber eine aus dieser Konstituente abgeleitete Partikel bzw. ein Bildungselement (in manchen Quellen als „Halbbildungselement" bezeichnet). Im Gegensatz dazu vertrete ich die Ansicht, dass in dem Morphem *pulo/pula* (stimmhaft *bulo/bula*) das 'Hain, Wäldchen' bedeutende Lexem zu suchen ist; das Wort mit der Bedeutung 'Schwanz, Zopf' hat mit diesen Wortbildungen nichts zu tun, d.h. mdE *pulo* ~ mdM *pula* repräsentieren zwei homonyme Lexeme.

Die genaue Bedeutung des anderen Lexems (*pulo/pula*) bedeutet nach meinen Forschungsergebnissen 'Ort mit Bäumen, Hain, Wäldchen, mit irgendeiner Pflanze bewachsener oder von irgendwelchen Tieren bevölkerter Ort.' Dieses Wort kommt als selbständiges Lexem äusserst selten vor, ich habe lediglich einen einzigen Beleg in einem Erza-Dialekt gefunden. Als gebundenes Morphem kommt es dagegen sehr häufig vor und behält in all diesen Fällen seine ursprüngliche Bedeutung bei; deshalb bin ich der Meinung, dass die mit ihm gebildeten Wörter für Zusammensetzungen gehalten werden können, in denen *pulo/pula* als ein Wort mit der ungarischen Bedeutung *-s/-os/-es/-ös hely* (etwa: 'irgendwie bewachsener/besiedelter Ort' aufgefasst werden kann).

Bezüglich der Herkunft der mordwinischen Wortes *pulo/pula* findet man in der Fachliteratur die Etymologie des Wortes ausschliesslich mit der Bedeutung 'Schwanz, Zopf'. Seine rekonstruierte Grundform wird auf das finnisch-ugrische **pol'a* zurückgeführt.

Auch das Wort *pulo/pula* mit der oben bereits beschriebenen Bedeutung ist meines Erachtens sehr alten Ursprungs. Das Element *pu* bedeutet 'Baum', das Element *-lo/-la* ist ein Bildungssuffix zur Bezeichnung des Ortes. Aus diesem Grund müsste das z.B. im etymologischen Wörterbuch des Uralischen im Lemma des PU Wortes **puwe* zusammen mit dem finnischen Wort *puu* und seinen etymologischen Entsprechungen beschrieben werden. Das verblasste Bildungssuffix mdE *-lo/-le-* ~ mdM *-l, -la/-lä* stammt meines Erachtens aus dem uralischen denominalen Bildungssuffix **l*.

Auch die etymologische Untersuchung bestätigt also die Annahme, dass es sich bei dem mordwinischen *pulo/pula* um zwei gleichförmige Wörter handelt. Das eine ist ein Grundwort und geht auf das finnisch-ugrische Wort **pol'a* 'Schwanz', das andere dagegen ist ein Wort mit einem auf einen gegebenen Ort verweisenden Suffix, dessen Wurzel auf das uralische **puwe* 'Baum' zurückzuführen ist.

Der vorliegende Aufsatz enthält als Ergebnis sorgfältiger Sammelarbeit aus Texten, Wörterbüchern und weiteren Quellen ein reiches Beispielmateriale von Wörtern mit dem Morphem *pulo/pula*.